

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (4) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023>.

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received : 22.12.2022

Kabul tarihi | Accepted: 10.06.2023

Yayın tarihi | Published : 25.08.2023

Sayit Tahir

<https://orcid.org/0000-0003-1164-7849>

PhD program, Uludağ University Faculty of Theology, Turkey, sayittahir87@gmail.com

Atf Künyesi | Citation Info

Tahir, S. (2023). Telfik'in İcma ile İlişkisi, Onun Gerçekleşme şekli ve Mezheplerin Buna Yaklaşımı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (4), 1121-1136.

Telfik'in İcma ile İlişkisi, Onun Gerçekleşme şekli ve Mezheplerin Buna Yaklaşımı

Öz

İslâm Hukuku canlı, dinamik ve yürürlükte olan bir hukuktur. İslam hukuku bu dinamikliği fukahânın nassa dayalı içtihatlarından almıştır. Nitekim Mecelle maddelerinde yer alan ve ulema tarafından önem atfedilen “Zamanın değişimiyle, hükümlerin değişmesi inkâr edilemez” kuralı bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bununla beraber Şer’î-amelî hükümlerden olup yaşadığımız çağda bir problem haline gelen telfik’in icma ile ilişkisi, onun gerçekleşme şekli ve İslam Hukuk Ekollarının buna yaklaşımı konuları önem arz ettiğinden, önemine binaen bu konulara değinilecektir. Terim olarak farklı görüş ve hükümleri birleştirmek anlamına gelen telfik, hicri yedinci asırdan itibaren usûlcüler arasında tartışılan bir konu olmuştur. İslâm Hukukunda içtihadı dayalı bir mesele olan telfik, genellikle fıkıh usûlü kaynaklarının taklit bölümünde ele alınmış olup birçok risalede işlenmiştir. Telfikle ilgili hükümler dağınık şekilde olup müstakil çalışmalar daha sonralar yapılmıştır. Telfikle ilgili mezhep imamlarının görüşlerine gelince bunları üç başlık altında toplandığı görülmektedir: Telfik’e bütünüyle cevaz verenler, telfik’i tamamen batıl görenler ve onun caiz olmasını bazı şartlara bağlayanlar. Telfik’e tamamiyle batıl gözü ile

bakan İslam Hukukçularının en önemli gerekçesi onun icma'ya aykırılığıdır. Telfikin taksimiyle de alakalı farklılık söz konusudur. İsmail Hakkı İzmirli, telfiki tek bir olayda ve iki olayda gerçekleşen olmak üzere iki bölümde ele alırken Seyyid Bey icmâya muhâlif olan ve olmayan şeklinde taksime tabi tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mezheb, Telfik, Taklid, Müctehid, İcma. İslam hukuk ekolleri

Relationship Between Telfiq and Icma, Its Realization and the Approach of the Madhhabs

Abstract

Telfik is the gathering of two or more different views on an issue. In other words, it is called talfiq to act on the same subject by collecting different views of different sects. Islamic jurists generally differed on whether or not talfiq is permissible. It is possible to gather the Islamic jurists, who ruled on telfik, under three headings: Those who completely allow talfiq, those who say the opposite, those who see talfiq as completely false and those who make it permissible under certain conditions. One of the most important reasons of Islamic Jurists, who view Telfik as completely superstitious, is that it is contrary to ijma. Whether or not the telfik is against the ijma is also examined under this heading. Talfiq that is contrary to ijma is considered superstitious, while non-contradictory is accepted as authentic. Telfik is an issue on which Islamic jurists disagree, not on which they agree. As we have mentioned, sect imams or their students have expressed different views. He stated that neither Ebu Hanife nor his students of the Hanafi sect of Senhuri paid attention to this issue and stated that Kadi Necmeddin İbrahim bin Ali Tarsusi mentioned this issue for the first time. It is not known that jurists such as Imam Shafii, Kaffal, Mawardi, Gazzali, Shirazi, Rafi, Nawawi and Subki said anything about the subject. Ibn Emiri-Hacc and Izzuddin b. He stated that Abdüsselâm was content with stipulating that "In case of filing, a situation in which the judgment should be overturned should not arise". Again, Shihâbuddin Ahmed b. Imadüddin Akfehisi argued that telfik is false by consensus. According to the lawyers of the owners, who are contractors, copyright is a controversial issue. Their preferred opinion is that talfiq is permissible. In this study, along with all these conflicts, the views of the Islamic Law Schools on the subject, the reasons and reasons for this will be tried to be examined. As a result, Islamic jurists did not agree on the point of reference, while some of them considered it completely valid, some of them made it conditional, and the other part considered it completely superstitious.

Keywords: Sects, Talfeeq, Taqleed, Mujtahid, Consensus.

Giriş

Telfik konusunu makale olarak ele almamızdaki amacımız, fıkıh ilminin temel problemlerinden biri olan hem teorik hem de pratik yönüyle yansıması bulunan telfik konusuna, onun icma ile ilişkisi, gerçekleşme şekli ve İslam hukukçuların belli orandaki tartışmalarından hareketle açıklık getirmektir. Fıkıh usulünün içtihat ve taklit gibi birçok temel konularıyla yakın ilişkisi sebebiyle telfik İslam hukukçularının ilgi odağı olmuş ve bu konuda birçok müstakil eser kaleme alınmıştır. Fakat telfiki konu edinen eserlerin sayısı çok fazla değildir. Bu da bizi böyle bir makale çalışması yapmaya sevk etmiştir. Bu çalışmamız gerek eski dönemlerde gerekse de modern dönemde telif edilmiş kaynaklardan hareketle İslam hukukçuların bu konudaki görüşlerini tespit etmeyi ve bu alanda bulunan gerekli bilgileri okuyuculara sunmayı amaçlamaktadır. Bununla beraber telfik konusu yeni bir mesele değildir. Eskiden beri konu üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Telfik konusu, gündelik yaşamda doğrudan kişilerin davranışlarıyla alakalı olduğu için İslam hukukçuların dikkatini celbederek gündemdeki yerini korumuştur.

1-Telfikin Tanımı

Lugat olarak “dikmek”, “uydurmak”, “ulaşmak”, “katılmak” gibi anlamlara gelen telfik (Erdoğan, 2015, s. 562) taklid konusu içerisinde incelenen bir meseledir. İslam hukukunda telfik meselesi terim olarak daha sonraları ortaya çıksa da uygulama olarak sahabe dönemine kadar gitmektedir. İslam’ın ilk yıllarından itibaren bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde telfik’e gidilmiş lakin bu uygulamaya isim daha sonraları verilmiş ve müctehidler eserlerinde bir bölümü de buna ayırmıştır. İlk kez telfikten ıstılah olarak VII. yüzyılda bahsedilmeye başlanmıştır.

Telfik hem ona yüklenen anlam hem de kendisine bağlanan hükümler noktasında bir farklılık arz etmektedir. Örneğin kendisine yüklenen anlamlardan birisi de içtihadi ihtilaftan kaynaklı olmayan birbirinden farklı iki hükmü bir araya getirerek tatbik etmektir. Kendisine yüklenen bir diğer anlamda bir meselede daha önceki müctehit imamların beyan etmedikleri ve onların görüş birliğini ihlal eden yeni bir görüş ortaya atmaktır. İcma başlığı altında çokça incelenen telfik, ictihad ile ilgili olup bundan dolayı bu tür telfik’e “ictihadda telfik” ismi verilmektedir (Senhuri, 2012, s. 206).

Telfik; üzerinde İslam hukukçularının çokça ihtilaf ettiği bir konudur. Telfik’i tamamiyle batıl sayanlar olduğu gibi onu tamamıyla caiz görenlerde olmuştur. Bu ikisi arasında yol izleyen hukukçular ise caiz olabilmesi için onu birtakım şartlara bağlamışlardır. Onu reddedenlerin gerekçelerinden biri de icma’a aykırı oluşudur. Buna mukabil karşı taraf ise şayet bir konu

üzerine icma sabit olduysa ihtilaf söz konusu olamaz şeklinde bir gerekçe sunmaktadırlar. Mezhepler kendi aralarında telfik ile ilgili olarak birinden farklı görüşlere varmışlardır. Hanefi ve Şafii mezheplerinin ilk dönem hukukçularının telfik ile alakalı herhangi bir telif veya görüşe yer vermedikleri bilinmektedir. Sonradan gelen müteahhir mezhep müctehidleri bu konulara değinmeye başlamışlardır.

Telfik, icihad ürünü ihtilaftan kaynaklanmaksızın iki farklı görüşü birleştirerek fiiliyata geçirmek manasında kullanılmıştır. Örneğin “yemin kefaretinde on fakirin bir kısmını yedirmek, diğerlerini giydirmek şeklinde telfik yapılması caiz değildir” ifadesindeki anlam bunu kastetmektedir (Tarablusi, s. 274). Usulcülere göre “telfik”, bir konuda bir veya daha çok mezhebin görüşlerini bir araya toplayarak taklit yoluyla tatbik etmektir (Şener, 1987, s. 118). Fakihlerle usulcüler telfik’i, “taklit’te telfik”, “mülaffak mesele” (telfik edilmiş konu) isimleriyle kullanmışlardır. Telfik’e yapılan tarifler içerisinde en münasip olanı “telfik, bir konunun rükünlerinde birkaç mezhebi bir araya getirmektir” şeklinde olanıdır (Saidi, 2008, s. 12). Özetle telfik, şahsın kendisine uygun olacak şekilde kendi mezhebi dışında başka mezheplerin görüşlerini bir araya getirerek amel etmesidir. Bununla beraber şahsın mensup olduğu mezhep içerisindeki diğer fakihlerin görüşlerini bir araya getirerek amel etmesi telfik değildir.

2-Aykırılık Noktasında Telfik ve İcma

İslam hukukçuları arasında telfik’in hükmü noktasında süregelen fikir ayrılıklarının sebeplerini ve gerekçelerini ifade etmeden önce buna karşı çıkanların esas gerekçelerinin icma’ya aykırı olduğunu görmekteyiz. İlk bakışta telfik İslam hukukunda madem tartışmalı bir konuya o zaman icma aykırı olup olmaması meselesi neden diye bir soru ile karşılaşacak olursak; bu, telfiki reddedenlerin tercihi ve gerekçesidir. Aksi görüş sahipleri ise bunun dışında gerekçeleri benimsemekte ve buna karşı bir tutum içerisinde dirler. İslam âlimleri telfikin cevazı konusunda üç guruba ayrılmaktadır; Birinci gurup telfik’i tamamıyla tecviz etmiş, ikinci gurup bunu mutlak manada batıl görmüş, üçüncü gurup ise bunun bazı şartlarla caiz olabileceğini söylemiştir.

2.1. İcmâ’ya Aykırı Olan Telfik

Fakihlerin telfik’e cevaz noktasında icma’ya aykırı olması sebebi ile olumsuz yaklaşımları söz konusudur. Onlar arasında Şatibi (ö. 790/1388) de vardır. O, tettebbuu’r-ruhastaki olumsuzlukları beyan ederken, gördüğü olumsuzluklardan birini şöyle ifade etmektedir: “Kişi tettebbuu’r-ruhasla icmaya aykırı mezhepler arası telfike yol açan bir noktaya varıyor.” (Şatibi, 1997). Telfikle ilgili bulunan “tettebbuu’r-ruhas” ıstılah olarak kolaylık (Fuyumi, 1922, s. 304). demek olup terim olarak şer’î bir meselenin asli hükmü henüz geçerliken ortaya çıkan bir

zaruret nedeniyle o asli hükmün kolay bir hükme dönüşmesidir (Attâr, s. 162).Yiyeceği olmadığı için açlıktan ölümle karşı karşıya kalan kimsenin necis olan bir eti yemesi gibi ruhsatlarla amel etmek bazen vacip, Ramazan ayında olan yolculuklarda iftar edilmesi gibi bazen sünnet, selem akdi kurularak yapılan ticaret gibi bazen de mubah olmaktadır (Attâr, s. 162). Dolayısıyla Şâtubiye göre telfik icma'a aykırı olması durumunda caiz değildir.

Karafi'nin ifadelerine yakın ifadeler kullanan İbn Cezi (ö. 741/1340), mezhep değiştirme konusunda gereken şartları sıralarken şunları ifade etmektedir: "Kişi, icmâ'a muhalif bir şekilde mezhepleri bir araya toplayarak ibadet etmemelidir. Mesela birinin mehirsiz, birinin velisiz ve birinin de şahitsiz nikah kıydırması gibi. Zira bu hiçbir müçtehidin kabul etmeyeceği bir manzardır (İbn Cezi, 2002, 445-453). Burada İbn Cezi Karafi gibi icmâ'a aykırı olan davranıştan telfiki kastetmektedir.

Telfik'i icmâ'a aykırı olan ve aykırı olmayan şekilde ikiye ayıran Seyyid Bey meseleye biraz açıklık getirdikten sonra şöyle bir misal vermektedir; Hanefî mezhebinde bulûğ/ergenlik çağına gelen bir kadın ile nikâh akdinin sıhhati konusunda velisinin izin ve rızasının bulunması şart değilken diğer mezheplerde bu şarttır. Malikilerde akit kurulurken şahitlerin orada hazır bulunması şart koşulmazken diğer mezheplerde bu şarttır. Hanefî ve Şafiilerde mehrin belirlenmesi şart değilken Maliki mezhebinde ise bu şarttır. Hal böyleyken evlenmek niyetinde olan taraflar bu üç mezhebin kendi işlerine gelen yönlerini alarak veli izni olmadan, şahitler bulunmadan ve mehirsiz nikâh akdi kuracak olsalar bu üç mezhebin yekdiğerine aykırı olan hükümlerini nikâh akdinde birleştirmiş olurlar (Muhammed Seyyid Bey, 2012).

Velinin izni bulunmadan, mehirsiz ve şahitsiz nikâhın üç mezhebe göre de caiz değildir. Çünkü velinin izni olmadan kıyılan nikâh Hanefî mezhebine göre sahih olsa da Şafii ve Maliki mezhebine göre sahih olmayacaktır. Şahitler olmadan kıyılan nikâh da Maliki mezhebine göre uygun olsa da Şafii ve Hanefî mezheplerine göre sahih değildir. Mehir olmadan kıyılan nikâh Şafii ve Hanefî mezhebine göre sahih ise de Malikilere göre bu sahih değildir. Dolayısıyla söz konusu nikâh, farklı farklı sebeplerden dolayı bu üç mezhebin üçünde de sahih olmamaktadır (Abdulali, 2002, s. 438). Diğer yönüyle bu nikâh şeklinin caiz ve sahih olmasını başka bir müçtehit de kabul etmemiştir. O zaman bu icmâ'a muhâlif olmaktır ki bundan dolayı telfikin bu şekilde yapılması caiz olmayıp batıl sayılmış ve bunda icmâ' edilmiştir (Muhammed Seyyid Bey, 2012).

Herhangi bir mukallid aynı abdestte iki müçtehidin içtihatlarını birleştirirse "telfik" yapmış olur ki, bunun caiz olabilmesi için yaptığı amelîn taklid ettiği müçtehitlerden hiç olmazsa birine göre sahih olması ve sıhhat şartlarını taşıması gerekir. Örneğin bir mukallid abdestte İmam Şafii'yi taklid ederek abdest azalarını ovmasa, İmam Malik'i taklid ederek de bir kadına temas

etse o kişi telfik yapmış olur. İşte bu abdest, İmam Malike göre uzuvlar ovulmadığından ve İmam Şafii'ye de göre kadına dokunduğunda dolaylı bozulmuş olur (Tanrıverdi, 1967, s. 180). İşte bu durumda telfik caiz değildir.

Genel olarak telfik ile yapılan iş, icma ile batıl olur görüşüne karşı; Bir amelîn (örneğin abdestin) rükün ve şartları üzerinde alimlerin ihtilafı, yani farklı içtihatları var ise, bütün şartlarda sadece birinin içtihadına tabi olunacağına dair bir şer'î delil mevcut değildir. Mademki mesele içtihadidir, her cüzde ve şartta farklı müctehidler taklid etmekte caizdir (Tanrıverdi, 1967, s. 180). ifadeleri kullanılmaktadır.

Telfiki Hanefi alimlerinden Kadı Necmüddin İbrahim b. Ali et-Tarsûsî (ö758/1357), Zeynüddin b. Nüceym (ö.970/1562), Şeyhülislam Ebussuud el-İmadi (ö.983/1574), Muhammed Emin (ö.972/1564), (Emir Padişah, 1931, s. 242). Muhammed b. Abdülazim el-Mekki (el-Hanefi Rumi, 2019, s. 94). Nablus müftüsü Münip Efendi mutlak olarak caiz görürken (Zuhayli, 1986, s. 109). Malikilerden Muhammed b. Ahmed Emirü'l-Kebir (ö. 1232/1817), Ahmed ed-Düsuki (ö. 1230/1815) (Zuhayli, 1986, s. 109). Muhakkik âlimlerden Şah Veliyullah Dehlevi (ö. 1176/1762) (Dehlevi, 2012, s. 39). Senhuri, (Karaman, 2010. s. 227). Reşid Rıza (ö. 1354/1935) (Rıza, 1974, s. 133). Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Ahmed Hamdi Akseki caiz görmemektedirler (Tanrıverdi, 1967). Genel anlamda müctehidlerin ileri sürdükleri, telfike cevaz vermeyenler açısından onun icma'a aykırı oluşu, dini hafife almak, fesada kapı açmak, dini oyun eğlence haline getirmek gibi gerekçeler olmuştur. Fakat telfik ile amel edilebileceğini savunanlar, dinin hükümlerini hafife almamak kaydını getirmektedirler. Bununla beraber telfiki caiz görenler ona cevaz vermeyenlerin delillerini zayıf bulmakta ve onların tutumlarını aşırılık ve bağınazlıkla eleştirmektedirler. Dolayısıyla usûlcüler, telfik ile amel etmeyi, nassın ruhuna aykırı ve kötü niyetle olmaması halinde kabul etmektedirler.

2.2.İcmâ'a Aykırı Olmayan Telfik

Burada müctehitlerin bazıları icmâ'a muhalif olan telfikin caiz olmayacağını, icmâ'a aykırı olmayan telfikin ise caiz olduğunu söylemişlerdir (Tanrıverdi, 1967). Abdest aldıktan sonra hacamat yaptıran ve kadına temas eden için, abdestini tazelemeden namaz kılması icmâ'a aykırı olduğu için caiz görülmemektedir. Ancak müctehit, hacamatta Şafiileri, kadına dokunmada Hanefileri taklit eder veya fatihayı rükun olarak kabul etmezse bu tür telfik caizdir (Tanrıverdi, 1967).

Şayet iki farklı olayda farklı olan iki ayrı görüşü birleştirecek olursa durum yine olacaktır. Mesela hacamat yaptırdıktan sonra abdesti yenilemeden ve fatihayı terk etmeden namaz kılması gibi. İbn Nüceym bununla ilgili olarak şunları ifade eder: İcma'a muhalif bir hüküm infaz

(Erdoğan, 2015, s. 251). edilmez. Çünkü dört mezhebe aykırı olan hüküm icma'a aykırıdır. İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) *et-Tahrir* adlı eserinde, bu dört mezhebin sağlam yoldan geldiği, yayıldığı ve tabileri çok olduğu için bunlarla amel edilmesine ve zıt görüşlere göre amel edilmeyeceğine dair icmanın bulunduğunu belirtmektedir (Çağlayan, 1982, s. 35).

İcmâ'a aykırı olmayan ayırma: Çocuğun malından ve zîynet eşyasından zekât verilmez ve verilir şeklindeki iki içtihadın olması mukabilinde, "birinden ödenir, diğerinden ödenmez" şeklindeki içtihat diğer içtihatlarla kısmen uyum sağladığı için icmâ'ı bozmamaktadır (Karaman, 2010, s. 223). Telfik, bir meselede ve özel bir uygulamada birbirine zıt iki veya daha fazla mezhebin muhalif olan görüşlerini bir araya getirerek uygulamaktır. Yoksa telfik farklı olan iki veya daha fazla meseleden birinde bir mezhebi, diğerinde diğer mezhebi tercih etmek ve bağlanmak demek değildir. Ne usûlcüler ne de hukukçulardan hiçbiri buna telfik dememiştir.

İslam hukukunda vukû bulan telfik ile icmâ'a aykırı bir durum ortaya çıkmışsa o zaman telfikin câiz olup olmayacağını tartışıldığını görmekteyiz. Mesela Mâliki mezhebine göre abdestin sahih ve geçerli olması için yıkanacak azaların ovulması şart iken Şâfiilere göre ise bu şart değildir. Şâfiî mezhebine göre şehvetsiz dahi olsa, bir kadını el ile tutmakla abdest bozulurken Malikilere göre ise abdest sahihtir. Öyleyse bir kimse bu iki mezhebi taklit ederek yani bu iki mezhebin birbirine zıt olan iki görüşü bir araya getirerek âzâları ovmadan abdest aldıktan sonra ve şehvet olmadan bir kadına dokunduktan yahut tokalaştıktan sonra namaz kılacak olsa bu namaz her iki mezhebe göre de sahih olmaz ve böyle olursa her iki mezhebe göre abdestsiz namaz kılmış olur (İbnü'l-Hümâm, 1931, s. 552). Böylece bu namaz Hanefî mezhebine göre sahihtir. Zira Hanefî mezhebine göre yıkanacak uzuvları ovmak abdestin sıhhatinin şartlarından olmamakla beraber bir kadına dokunmakla da abdest bozulmamaktadır. O zaman bu telfikten meydana gelen şekil icmâ'a aykırı değildir. Çünkü o namaz iki mezhebe göre sahih olmadığı halde bu ikisi dışındaki bir diğer mezhebe göre sahih olmaktadır.

Uslucüler telfikin bu çeşidinin câiz olup olmaması noktasında farklı görüşler ileri sürmektedirler. Mâliki hukukçularından Karâfi (ö. 684/1285), bu tür telfikin caiz olmayacağına, Şafii hukukçularından İbn Dakîki'l-İd (ö.702/1302) ve İzzettin b. Abdisselâm (ö. 660/1262) da bunun aksine caiz olduğu görüşündedirler (el-Hacc, 1996, s. 470).

Seyyid Bey şunları ifade etmektedir: "Kişi abdest meselesinde Hanefî mezhebini taklit etmesi durumunda namazı geçerli iken Mâliki ve Şâfiî mezhebini taklit noktasında bunun tam tersi söz konusudur. Konuya bu açıdan bakınca Karâfi'nin görüşü mantık'a daha yakın görünüyor" demektedir (Muhammed Seyyid Bey, 2012).

Bu konuda Seyyid Bey'in fikri bu şekilde olmakla beraber İbnü'l-Hümâm'ın (ö.861/1457), Karâfi'nin (ö. 684/1285) fikrini ifade ederken beğenmediğine işaret eden ifâde biçimine ve her

mezhebin hafif hükümleriyle amel etmenin câiz olacağını mutlak bir surette beyan edişine nazaran ismi zikredilen İbn Dakîk'il-İd ve İbn Abdisselam'ın görüşlerine iştirak ettiğinin anlaşıldığını ifâde etmektedir. Bu düşünceye sahip olanlar, “Mâdem ki Şâri' mukallitler noktasında bir mezhepten diğerine intikale ve her mezhebin daha hafif olan hükümlerini tercih ederek amel etmeye izin vermiş ve kolaylık olması için fer'î hükümlerin ekserisinde müsâmaha göstermiştir. Bunun sonucunda icmâ'a aykırı düşmeyen telfikin de câiz olduğu ortaya çıkmıştır. Artık buna aykırı bulunan diğer mütâalaların hükmü yoktur.” demektedirler (Muhammed Seyyid Bey, 2012).

“Bu konuda söylediklerimizin hepsi devlet olarak bir kanunun tedvîn edilmediği, herhangi bir mezhebin görüşleriyle amel edilmesi hakkında devlet başkanının herhangi bir emri olmadığı durumdadır. Lakin bazı işlerde Mecelle gibi bir kanun tedvin edilmemiş olur, yani velâyet-i âmmeyi haiz olan veliyyü'l-emr (devlet başkanı) tarafından tayin edilmiş olan bir emir bulunmuyorsa bile bu durumda kanun dışına çıkmak, o emir ve iradeyi dikkate almamak câiz olmaz” diyerek Seyyid Bey konuyu özetlemektedir (Muhammed Seyyid Bey, 2012).

3. Telfik'in Gerçekleşme Şekli

Telfik, aynı olayda iki ayrı görüşle beraberce veya ikincisinin tesiri bulunduğu halde ikisinden birisiyle amel etmedikçe hakiki anlamda tahakkuk etmez. Örneğin, kusmanın ağız dolusu olmadığı durumda abdesti bozmayacağı Ebû Hanîfe'yi, vücuttan kan çıkınca abdestin bozulmayacağı konusunda da İmam Şâfiî'yi taklit eden ve bu iki taklidin birleştiği aynı abdestin sahih olduğunu düşünen kimse, bu hareketiyle bir olayda iki görüşle aynı anda amel etmiş olur ve bahis konumuz olan telfiki tahakkuk ettirmiş bulunur. Evlilik akdinin sahih olacağı meselesinde Ebu Hanife'yi taklit eden, bu evlilik devam ederken de Ebu Hanife'ye göre tam ayrılığı (beynûnet) meydana getiren bir kinaye lafız ile eşini boşamış olan, ancak bu ikinci hususta (kinaye sözüyle eşini boşama) Şâfiî'yi taklit ederek evlilik hayatına dönerek devam eden biri bu evliliğin devamı olayında iki ayrı görüşle aynı anda amel etmiş ve mevzu bahsi telfiki tahakkuk ettirmiş olur. İki görüşle aynı anda amel etmeyip önce biriyle, sonra da başka bir zamanda diğeriyle amel eder, ikinciyle amel ettiği zaman da birincinin olay üzerinde te'siri kalmamış olursa bu telfik olmaz. İşte böyle bir durum daha önce amel etmiş olduğu görüşten dönmek/rücû' etmek ve onu terk etmektir (Senhuri, 2012).

Yine bir kimse velisiz nikâh akdinin sahih olması konusunda Ebû Hanîfe'yi taklit edecek olsa, sonra da eşini üç talâkla boşasa, bu nikah akdinin batıl olacağı, dolayısıyla îkâ (verdiği) ettiği üç talâkın zaten geçersiz olan bir evlilik akdi üzerinde vuku bulmuş olacağı hususlarında İmam Şâfiî'yi taklit ederek aynı kadınla yeni bir evlilik akdi kuracak olsa, bu şahıs iki farklı görüşle birlikte amel etmiş olmaz. Birinci görüşle amel ettikten sonra, daha onun tesiri

kalkmadan ikinci ve ona aykırı olan bir görüşle amel etmiş ve birinci görüşü terk etmiş olur. İşte bunun câiz olmayışı sadece telfik yaptığı için değil, birinci görüşle amel ettikten sonra, daha birincinin tesiri kalkmadan onu terkedip ikinci görüşle amel etmiş olması sebebiyledir (Senhuri, 2012). O zaman telfik'e düşmemek için ikinci görüşle amel etmek istediğinde birinci görüşün tesirinin kalkması gerekiyor denebilir. Bunun aksi söz konusu olduğunda telfik meydana gelmiş olmaz.

Telfikin gerçekleşebilmesi için, amel ve tatbik edildiği esnada olay üzerinde aykırı olan iki hükmün bulunduğu yerdeki aykırılığın devam etmesi yani kalkmamış olması şarttır. Eğer olayın hükmü üzerindeki ihtilâf, tasavvur edilen ikisinden herhangi birinde kalkmış bulunursa yine telfik bahis mevzuu değildir. Mesela, içtihadî bir mesele olduğu takdirde, şartlarına haiz bir hâkimin hükmü mezkûr ihtilâfı kaldırır. Çünkü hâkimin hükmünü yerine getirmek mecburidir, hiçbir kimse de bu hükmü bozamaz*

Dolayısıyla bu hüküm, sadece hükme konu olan hâdisede ihtilâfı ortadan kaldırır; onu, üzerinde ittifak edilen ve aykırı görüş sahibinin ileri sürdüğü delilin şumulüne girmeyen bir hüküm haline getirir. Bir kimse kendine yabancı olan bir kadına: “Seninle evlenirsem üç talâk ile boşsun” diyerek bu kadınla evlense, bu olay daha sonra Hanefî veya Mâlikî bir hâkime götürülse, hâkim bu ta'likin (boşamayı evlenme şartına bağlamanın) geçerli olduğu ve kadının da boşanmış olduğuna hükmetse bu hüküm, söz konusu akit için içtihat ihtilâfını aradan kaldırır. Bundan sonra yine aynı kadınla tekrar evlenecek olsa bu evlilik ihtilâflı olur, önce verilmiş olan hüküm bu ihtilâfı hükümsüz kılmaz. Çünkü o farklı bir nikâha aittir; dolayısıyla bir Şafîî hâkime dava götürülse, o da “nikâh sahihtir” diye hükmetse hükmü uygundur (Senhuri, 2012).

Amelî yani nazari ve umumi olmayıp belli bir olayda uygulamak üzere telfiki kabul etmeyen hukukçular şunları ifade etmektedirler: “Bunda zararlı olan kasten tatbikatın başlıyışdır. Şayet kasıt yoksa ve telfik tesadüfî olarak meydana gelmişse caizdir. Örneğin bir kimse Ebû Hanîfe'yi taklit ederek velisiz bir şekilde evleniyor, sonra bu cüz'î hükmü dikkate almadan genel olarak nikâh hükümlerinde Hanefî mezhebini değil de Şafîî mezhebini taklid ediyor, bu kişinin evliliği sahih olarak kalır ve tekrardan bir evlilik akdine ihtiyacı yoktur. Bu evlilik akdi devam ettiği sürece Şafîî'nin hükümleri ile amel edebilir. Hal böyle iken birinci mezhebin önceki evlilik akdinde kalan bazı cüz'î hükümleriyle Şafîî mezhebinin aynı hususlara ait hükümleri arasında telfik meydana gelecek olsa burada aranacak olan kasıttır. Bu cüz'î meseleleri kastederek diğer mezhebe geçiş başka şey, bunları kastetmeden genel olarak bütün evlilik hükümlerinde yeni mezhebe geçiş başka şey olup bu ikinci durumda meydana gelen

* Hâkimin hükmü, mezhebine uysun, uymasın her mükellefi bağlar, herkes kendi mezhebinin hükmü imiş gibi ona uymaya mecburdur.

telfik câizdir (Düssuki, 2015, s. 156).

Amelî telfik ancak şu şartların bir arada bulunmasıyla tahakkuk etmektedir:

- a) Birinci içtihadta ait hükümler devam ederken ikinci bir içtihatla amel etmiş olmak,
- b) Amel ettiği ilk içtihadta, bozulması mümkün olmayan hâkim hükmü yoluyla ihtilâf kalkmamış olmak,
- c) Tek bir hâdise üzerinde vukû bulmak,
- d) Telfik tesâdüfen değil kasıtlı olarak yapılmış olmak,
- e) Cüz'î hükümleri dikkate almaksızın, küllî hükümlerde yapılan taklidin sonucu olarak meydana gelmemiş olmak (Birmavi, 1694, s. 256).

4. İslam Hukuk Ekollerinin Telfik'e Bakışı

Telfik, üzerinde icma değil ihtilaf edilen bir meseledir. Buraya kadar hep telfikin çeşitleri, onu caiz görüp görmeyen imamların görüşlerini, hangi durumlarda telfik'e gidilebileceği vs. gibi konuları ele alıp incelemiş olduk. Şimdi de telfik ile ilgili genel olarak İslam hukuk ekollerinin genel bakış açısını ele almaya çalışacağız. Konuyla ilgili olarak Senhuri şunları ifade eder: “Bu mesele ile meşgul olmaya başladığım günden beri gücümün yettiği, ele geçirebildiğim eserlerin imkân dahilinde araştırma, inceleme ve mütalaa etmeme rağmen ne bilinen mezhep imamlarının ne de tahrir ve tercih erbabının bu mesele ile alakalı söz söylediklerini görebildim. Bu meseleyi inceleyenlerin hiçbiri yukarıdaki tabakalardan birisine dâhil değildir. Bu kadar cedel ve münakaşaya rağmen sonrakilerden de hiçbiri söylediklerinde, yukarıdaki tabakalara giren bir zatın görüş ve sözünü esas kabul etmemiştir. Ehil olmadıkları halde şer'î bir mesele üzerinde içtihat etmekten öte geçmiyor.” Senhuri ifadelerine şöyle devam ediyor: “Kuvvetle muhtemel VII. asırdan önce bu meseleye değinilmemiştir. Herhalde bu meseleyi ilk kez ortaya atan kişi, Karafi'nin Tenkihu'l-Füsul adlı eserinin şerhinde, taklidin şartlarından bahsederken ifadelerini naklettiği Maliki Yahya Zenatidir. Müteahhirun ve daha sonrakilerden bu meseleyi ele alanlar da görüş ayrılığına gitmiş, bir kısmı cevaz verirken bir kısmı da vermemiştir (Senhuri, 2012). Bu konuya İslam hukuk ekollerinin bakış açılarını kısaca aktarmaya çalışacağız. Her mezhebin kendine göre bir görüşü vardır.

4.1. Hanefi Ekolü

Telfikle ilgili olarak ne Ebu Hanife ne onun talebeleri ne de ashabı tahrir (tahrîc ehli) olan hiç kimse bu mesele üzerinde durmamış ve konuyu detaylıca ele almamışlardır. Telfik konusuna ilk kez Kadı Necmuddin İbrahim b. Ali Tarasûsî (ö.758/1357) olmuştur. Onun “Enfâ'u'l-Vesâil” adlı eserde ifade ettiğine göre Hüsâmuddin er-Râvi'nin (ö. 681/1282) sefihlikten dolayı hacr altına alınmış bir kimsenin, vakfının sahih olduğu görüşüne ve bu görüşü bazı Hanbelî kadıların tatbik ettiklerine vâkıf olmuş. Farklı nakillerden sonra Tarsûsî bu

hükümün kendisine müşkil bir mesele olarak geldiğini, çünkü kazıyyenin Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'un içtihatlarından mürekkep bulunduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Hanefî fakihlerinden Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânînin (ö. 638/1240) "Münyetu'l-Müftî eserinde bunun gibi iki mezhepten mürekkep bir başka vakıa gördüğünü ve orada bunun câiz olduğunun da açıkladığını söylemektedir. Tarsûsî daha sonra da "fâsıkların şahitlik etmeleriyle gıyâben hükümden" ibaret olan Münye'deki hükmü naklederek, "müşkilim zail oldu" diyor (Senhuri, 2012).

Şeyhu'l-İslâm Ebûsuûd el-İmâdî (ö.983/1575), paranın (nakitlerin) vakfı" hakkındaki Risâlesinde, mukallit olan kadı'nın mülaffak (telfik yapılmış) mesele ile hükümünün sahih olduğu görüşünü ifade etmiştir. Bunu İbn Âbidin de Tenkîhu'l-Fetevâ'l-Hamidiyye'de, Fetevâ eş-Şelebî'den şöyle nakletmiştir: "Ebû's-Suud Fetevâ'sında bunun câiz olduğunu, böyle bir hükümün nâfiz olacağını" söylemiştir. Kâsım b. Kutlubuğa (ö.879/1474) "Tashîhu'l-Kudûrî" isimli eserinin girişinde telfikin câiz olmadığı fikrini ileri sürerek Şâfiî âlimi "Akfehsî'nin "Tevkîfu'l- Hukkâm" (Hukkâm, 2017, s. 295-320). adlı eserinden, "telfik edilmiş hükmün bütün müslümanların icmâi ile bâtil olduğu" hükmünü nakletmiştir. Ömer b. Nuceym (ö. 1005/1596) "İcâbetu'l-Mesâil"de Tarasûsî'yi tenkit etmiş ve şöyle demiştir: "Mülaffak (telfik yapılmış) hükmün sahih olduğunu kabul etmiyoruz. Allâme Kasım, İmam Ebû'l-Abbâsî'den "Tenbîhu'l- Hukkâm" adlı eserde şu sözü nakletmiştir: "Hatırlatmak gerekir ki, mülaffak hüküm, müslümanların icmâi ile bâtildir". Şürûnbulâlî (ö.1069/1659) "İkdu'l-ferîd" isimli bir risâle yazarak mutâdı olmayan bir münakaşa şekliyle Şâfiîlerin arkasına düşerek telfikin câiz olmadığını savunmuş, hatta mürekkep vâkıyanın var olmadığını ifade etmiştir. Nablûsî haklı olarak onun için "Bu manasız bir inat ve realiteyi inkârdır" demiştir. Hanefîlerden İbrahim Bîrî (ö.1099/1688) de "Gâyetu't-tahkîk ve el- keşfu ve't-tevfik" isimli risâlesinde telfikin câiz olmadığını ispata çalışmıştır. Aynı şekilde Haskefî, ed-Durru'l-Muhtâr'ın girişinde Akfehsî'den nakledilen sözü almış, İbn Âbidin de Reddu'l-Muhtâr'ın çeşitli yerlerinde, telfikin câiz olmadığı görüşü üzerinden yürümüştür. Bütün bu bilginler, Şâfiî Akfehsî'nin; "Müslümanların icma'ı ile telfikin bâtil olduğu" şeklindeki ifadesine kapılmışlardır (İbn Abidin, 2000, s. 244). Günümüz açısından telfik ile amel etmek, iyi niyetli olması, nassın ruhuna aykırı olmaması, keyfilikten uzak olması, ihtiyaç ve zaruret durumunun hasıl olması durumlarında buna cevaz veren müctehidlerin görüşleri de dikkate alındığında mümkün olabileceği yönündedir. Zira kesin olan hükümlerde ihtilaf olmaz.

4.2. Şafii Ekolü

İmam Şâfiî, ile bu mezhebin tercih ve tahrir ehliyeti bulunan, Kaffâl, Mâverdî, Şirâzî, Gazzâlî, Rafîî, Nevevî ve Sübkî gibi fakihlerinin bu konu hakkında bir şey söyledikleri

bilinmemektedir. İbn Emîri'l-Hacc, İzzüddin b. Abdüsselâm'ın (Ö.660/1262), “telfik yapıldığı takdirde hükmün bozulması gereken bir durumun ortaya çıkmamasını” şart koşmakla yetindiğini nakletmiştir. Bundan maksat, meselenin içtihâdi olmasıdır. Bu demek oluyor ki, O da Zenâtî dışındaki Mâlikîler gibi, yalnız bunu şart koşmuştur. Aynı müellif, Takıyyüddîn b. Dakîk-ül-İd'den (Ö.704/1304), Telfikin bâtil olduğuna icmâ bulunan bir şekilde yapılmamasını şart koştuğunu nakletmiştir. Bu Zenâtî'nin şartıdır. Şa'rânî el-Mizân'da, Şâfiî İzzüddin b. Cemâa Makdisî'den (ö.767/1366) şu görüşü nakletmektedir: “Telfik ile yapılan bir ibadetin sahih olabilmesi için, hüküm ve görüşleri alınan mezheplerin şartlarına riâyet etmek gereklidir.” Şa'rânî bu nakilden sonra şunu ilave etmiştir: “Bu hüküm din namına ihtiyat içindir ve müslümanların ibadetlerinde eksiklik bulunmaması gayesine matuftur.” (Senhuri, 2012).

Şihâbuddin Ahmed b. İmâdüddin Akfehsî (ö.808/1405): “Telfik müslümanların icma’ı ile bâtıldır” iddiasını ileri sürmüştür (Akfehsi, 2017). Ahmed b. Hacer Heytemî (Ö.974/1566) bu konuyu "Tuhfetu'l-Muhtâc" ve "el-Fetâva's-Suğrâ" isimli eserlerinde ele almıştır. Çağdaşı olan Remlî onun görüşünü paylaşmaktadır. Yine çağdaşları olan İbn Ziyâd ile ondan önce Bulkînî (Ö.805/1402) şart hususunda onlara uyuyor fakat mürekkep olay konusunda onlardan ayrılarak kaziye prensibi** üzerinde durmaktadırlar. Önceleri Ezher Rektörü Hafnâvi de taklit konusunda bir risâle telif etmiş ve bu risâlede bir mezhepten diğerine geçmenin dört şartından bahsetmişti. Bu şartlardan birisi, terk edilen mezhep ile tercih edilen mezhebin her ikisinin de benimsemediği mürekkep bir vâkıanın meydana gelmemesidir. Şafii mezhebinde olan birinin başının tamamını değil de bir kısmını meshettikten sonra üzerine köpek salyası değince bu abdestle namaz kılmasında İmam Mâlik’i taklit etmek istemesi gibi (Senhuri, 2012). Bu durumda yaptığı ibadet geçerli olmaz. Bu sözlerinden anlaşıldığına göre o, Bulkînî ve İbn Ziyâd’ın değil, İbn Hacer ve Remlî’nin yolundan yürümektedir. Daha sonra Hafni, Birmâvî’nin Ali Uchûrî’den naklettiği gibi “mulaffak mesele”*** ye gelince diyerek, “üç talâk ile boşanmış bir kadınla evlendirilen küçüğün cinsel birliktelikten sonra bu kadını boşaması durumunda ilk kocasına, iddet beklemeden dönebilmesi” meselesini ele almakta ve konuyu şu sözlerle bağlamaktadır: “Birinci akit meselesi zamanımızda çok kimseyi ilgilendiren, Allah korkusundan uzak, dinini bir parça menfaat karşılığında satan kimselerin fetvâ verdiği bir mesele haline gelmiştir.” Öyle anlaşılıyor ki, Akfehsî (Ö.808/1405) ’den sonra gelenler bu mevzuda O’na muhalefet etmemişlerdir. Ezher Rektörleri olan Şâfiî âlimi Bâcûrî (ö. 1277/1860), “Cevheratu’t-Tevhîd” üzerine yazdığı haşiyesinde şunları ifade etmektedir: “Bir mezhepten diğerine geçmek câiz olur mu?” diyecek olursan derim ki: “Bu mevzuda üç görüş sabittir:

1- Mutlak olarak câiz değildir.

2- Mutlak olarak câizdir.

3- Mehîr, velî ve şahit olmadan nikâhın kıyılması icmâ’a aykırı olacak şekilde mezhep görüşlerini bir araya getirmemek şartıyla câizdir. Çünkü bu şekilde yapılan nikâh akdi hiçbir mezhepte caiz olmaz.

Ruhsatları araştırmamak, hiçbir mezhebin kabul etmediği bir vâkıa meydana getirmemek, taklit edilenin üstün olduğuna inanmak ve buna ihtiyaç duymak” (Bâcûrî, 1825, s. 88-95).

** İki veya daha fazla terimle yapılmış, doğru ya da yanlış olma ihtimali taşıyan bir hüküm bildiren, akıl yürütmelerde başlı başına birer görev ifâ eden önerme cümlesi.

*** Telfik yoluna gidilmiş mesele.

4.3. Maliki Ekolü

Bu konuda Maliki mezhebi âlimlerinden olan Yahya Zenâtî'den önce Mâlikîlerden hiçbir birinin bu mevzuu incelediği bilinmemektedir. Karâfî, O'nun ve başkalarının bu konudaki sözlerini nakletmiştir. İsnevî de Karâfî (ö.684/1285) den, daha önce bahsedilen şartları nakletmiştir. Kanaatime göre bu tahkik gerektiren bir nakildir. Ebû İshak eş-Şâtîbî (ö.790/1388) el-Muvâfakat adlı eserinde, mezheplerin ruhsatlarını araştırıp toplamış ve bunun sakıncalarından uzun boylu bahsetmiştir (Şâtîbî, 1997). Mecmû'unun şerhinde el- Emiru'l-Kebîr, Şebrahitî (ö.1106/1695) nin telfiki câiz görmediğini, hâlbuki kendisinin üstadlarından bunun câiz olduğunu işitmiş bulunduğunu söylemiş ve "Sahih olan bunun câiz olduğudur, bunda rahatlık vardır." demiştir. Düsûkînin, Halil'in Muhtasar'ının Şerh-i Kebîr'i üzerine yazmış olduğu hâşiyesinde, Emîr'in sözlerini naklettikten sonra şöyle demiştir: "Tek ibadette iki mezhebin cem' ve telfiki hakkında iki yol vardır, birisi kabul etmemek, diğeri cevaz yolu, tercih edilen bu ikincisidir." Netice olarak müteahhir Mâlikî alimleri arasında da bu konu tartışmalıdır. Daha doğru ve tercihe şayan olan görüşleri onun cevazı yönünde olanıdır. Şayet telfikin batıl olduğuna dair Müslümanların icma'ı söz konusu olsaydı bu konuda onlar görüş ayrılığına gitmezlerdi (Düssuki, 2015).

4.4. Hanbelî Ekolü

Telfikle ilgili olarak Hanbelî âlimlerinden olan Tarasûsî'nin, "telfik yolu ile verilmiş olan hükümleri Hanbelî kadıların tatbik ettikleri" şeklindeki naklî dışında Hanbelîlerin bu konuda görüşlerine rast gelinmemiştir ki bu da onların, üzerinde icma söz konusu olmayan içtihadî bir mesele olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunlarla beraber telfikin batıl oluşu, müslümanların icma'ına dayanmanın doğru ve güvenilir bir duruş olmadığıdır. Yani telfik, müslümanların ittifakı ve icma'ı ile batıl denilemez (Senhuri, 2012). Hanbeliler telfik'i ihtilafa açık bir konu gibi değerlendirdikleri için dolayısıyla onun icma'a aykırı oluş konusunu da gündeme almamaktadırlar.

Sonuç

Müslümanın hayat ölçülerini belirleyen İslam hukuku, şer'î-amelî olan hükümlerle ilgili bütün meseleleri içine almaktadır. Biz de şer'î-amelî hükümlerden olan ve günümüzde sıkça kendisine başvuru ve problem haline gelen telfik konusunu, onun icma' ile ilişkisini, yapılış şeklini ve İslam Hukuk Ekollerinin buna yaklaşımlarını ele almaya çalıştık.

Bir veya ilişkili bulunan iki veya daha çok olan farklı görüşleri bir araya toplamaya telfik denmektedir. Telfik konusu taklid konusu içinde değerlendirilmektedir. Terim olarak telfik'e VII. yüzyılda değinilmeye başlanmışsa da uygulama olarak İslam'ın ilk yıllarından itibaren mevcuttur. Bu uygulama müslümanlar tarafından ister farkında olarak olsun ister da olmayarak olsun başvurdukları bir meseledir. Telfikin tatbik edilebilirliği ile ilgili olarak bu çalışmamızda şu sonuçlara varılmıştır: Telfik meselesi terim olarak hicri yedinci yüzyılda, yani müçtehid imamlardan sonra ki mukallid döneminde ortaya çıkmıştır. Çünkü müçtehidler döneminde uygulama olarak telfik olsa da herhangi bir terimle anılmamaktaydı. İslam hukukçularının telfik'in hükmü konusunda üç temel görüşe ileri sürmektedirler: Birinci görüş mutlak olarak telfiki caiz olacağı yönündedir. Bu yaklaşıma göre telfikin yasak olması halinde insanların zor duruma düşeceğini ve telfiki yasaklayan herhangi bir nass olmadığı için telfikin mutlak manada caiz olduğu görüşü benimsenmektedir. İkinci görüş telfiki mutlak anlamda caiz olmayacağı yönündedir. Bu guruba göre hak bir olduğu için kişi bir mezhebe ittiba ettiği zaman onun nazarında sahih olan mezhep, bağlı olduğu mezhep kanısında olması gerekir. Bir de telfiki caiz olduğuna dair herhangi bir delilin olmadığını ve dolayısıyla telfikin caiz olmadığı kanatine varmışlardır. Üçüncü görüşe gelince ise, maksat kolayca kaçmak olmamalı, yapılan telfik icmâya muhalif olmamalı ve telfikin zaruret halinde olması gibi bazı şartlar dahilinde telfikin caiz olacağını, aksi takdirde telfikin caiz olmayacağı görüşünü benimsemişlerdir. Burada ilk iki görüş aşırı, üçüncü görüşün ise daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zira kişi hayatta her türlü zorluk ve ihtiyaçla karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla zaruret ve meşakkat durumlarında oluşan telfikin caiz, kolayca kaçma, İslam fikhini alaya ve hafife alma ve şahsî çıkar amacı güdülerek yapılan telfikin caiz olmadığı ifade etmemiz mümkündür.

Kaynaklar

- Akfehşi, A. (2017). *Tevkîfu 'l- Hukkâm*, Daru İbni'l-Cevzi.
- Bâcûrî, A. (2004). *Tuhfetü 'l-Mürîd 'Alâ Cevhereti 't-Tevhîd*, Daru Kutubu İlmiyye.
- Dehlevi, V. (2012). *Ikdu 'l-Cid (Dört Risale)*. (Çev. Hayreddin Karaman), İz Yayıncılık.
- Çağlayan, M. (1982). *Mezheplerin Birleştirilmesi ve İctihad Meselesi*, Furkan Yayınları.
- Emir Padişah, M. (1931). *Teysirü 't-Tahrir*, Daru kübübi'l-İlmiyye.
- Erdoğan, M. (2015). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. Ensar Neşriyat.
- İbn Cezi, A. (2002). *Tekribu 'l-Vusul ile İlmi' l Usul*, Daru Turasi'l-İlmi.
- İbnü'l-Hümâm, A. (1931). *et-Tahrîr fî Usûl-i Fikh*. Dârüssadr Neşriyatı.

İbn Emîr, Hac. (1996). *Kitâbü't-Takrîr Ve't-Tahbîr*, Daru kübübi'l-İlmiyye.

Karaman, H. (2010). *İslam Hukukunda İctihad*, Ensar Neşriyatı.

Leknevî, M. (2002). *Fevatihu 'r-Rahumat bi Şerhi Müslimi's-Sübut*, Daru Kutubi'l-İlmiyye.

Reşid Rıza, M. (1974). *İslamda Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*. (Çev. Ahmed Hamdi Akseki), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Rumi, A. (2019). *el-Kavlu's-Sedid Fi Ba'di Mesaili'l-İctihadi ve't-Taklid*, Daru kübübi'l-İlmiyye.

Senhuri, F. (2012). *Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik*. (çev. Hayrettin Karaman) İz Yayıncılık.

Seyyid Bey, M. (2012). *Usul-i fıkıh (Medhal)*, Medhal İlmî Araştırmalar Derneği Yayınları.

Şâtıbî, M. (1997). *el-Muvâfakât*, Daru İbni Affan.

Tanrıverdi, H. (1967). *İslam Mezhepler Hukukunda Taklid ve Telfik*, Eser Yayınevi.

Zuhayli, V. (1986). *Usuli'l-Fıkhi'l-İslami*, Daru'l-Fıkr.

Zuhayli, V. (1986). *el-Fıkhu'l-İslam ve Edilletuhu*, Daru'l-Fıkr.